

АМОША

Олександр Іванович — академік НАН України, заступник голови Донецького наукового центру НАН України та МОН України, директор Інституту економіки промисловості НАН України

50 років ДОНЕЦЬКОМУ НАУКОВОМУ ЦЕНТРУ

Рівно 50 років тому, в 1965 р., за рішенням Президії АН УРСР та за підтримки центральних і регіональних органів влади було створено Донецький науковий центр (ДНЦ). Це був перший науковий центр в Україні, і така форма організації академічної та університетської науки мала сприяти забезпеченню тісних контактів з промисловими підприємствами регіону та органами влади різних рівнів. Базою для Наукового центру з фундаментальних наук (тоді прикладні дослідження у Донбасі досягли вже значного рівня) стали група заново створених академічних інститутів з природничих наук і вже давно існуюче науково-аналітичне економіко-промислове відділення Донецького раднаргоспу, яке було передано в систему АН УРСР, а також педагогічний інститут, який був розширений і перетворений на класичний університет.

За кілька років донецькі академічні інститути і Донецький (тепер національний) університет наростили відповідний кадровий потенціал, були укомплектовані необхідною дослідницькою матеріальною базою і з часом стали одними з провідних наукових та навчальних закладів України. Сам науковий центр, продемонструвавши свою ефективність у підвищенні теоретичного та практичного рівня досліджень у регіоні, беручи активну участь у вирішенні поточних і стратегічних завдань науки, заслужив право вважатися взірцем для інших наукових центрів України, які були оформлені пізніше. Як казав тодішній куратор академічних наукових центрів, головний учений секретар Академії академік Ігор Костянтинович Походня: «У вас поважають науку, але й багато вимагають від неї».

У цілому робота Центру сприяла прискоренню економічного та соціального розвитку регіону, вирішенню багатьох його проблем. Саме ці завдання й ставила перед Донецьким науковим центром Президія Академії. За роки свого існування ДНЦ продемонстрував приклад успішної і плідної співпраці керівництва Академії, Міністерства освіти і науки, науковців академічних установ і вищої школи, органів регіональної та місцевої

влади, підприємств не лише Донецької і Луганської, а й сусідніх — Дніпропетровської, Запорізької, Кіровоградської та інших областей. Були реалізовані спільні наукові й навчальні проекти, створені науково-навчальні підрозділи, кафедри і лабораторії. Наприклад, за рішенням Президії НАН України і керівництва МОН України Інститут економіки промисловості та Національний гірничий університет організували в Дніпропетровську спільний Інститут економіки промислового розвитку, в якому із залученням виробничників виконуються важливі дослідження в інтересах гірничої промисловості, розробляються науково обґрунтовані рекомендації для розв'язання проблем галузі на перспективу. Студенти Університету проходять додаткову кваліфіковану підготовку з вирішення проблем ефективного застосування інноваційних технологій у промисловості на основі використання новітніх наукових досягнень.

Є багато прикладів співпраці академічної науки Донбасу з вищими навчальними закладами, використання її результатів у навчальному процесі. Завдяки установам Академії в більшості навчальних закладів регіону істотно підвищилися якість кадрового потенціалу й науковий рівень досліджень. Водночас самі академічні установи виконали великий обсяг наукових досліджень для підприємств Донбасу, регіональних та центральних органів влади, а в науковому світі достойне визнання здобули донецькі математики, фізики, хіміки, біологи. І в цьому велика заслуга колективів усіх академічних інститутів Донбасу і Донецького національного університету на чолі з їх керівниками. Особлива шана і повага директорам-організаторам перших установ — академікам О.О. Галкіну (Донецький фізико-технічний інститут), який одночасно був уповноваженим Президії НАН України по групі донецьких інститутів Академії; Л.М. Литвиненку (Інститут фізико-органічної хімії та вуглекімії), який був також першим головою ДНЦ і першим ректором Донецького університету; І.І. Данилюку (Інститут прикладної математики і механіки), О.М. Алімову (Інститут економіки промисло-

вості), члену-кореспонденту Є.М. Кондратюку (Донецький ботанічний сад).

Уже в роки незалежності України склад установ ДНЦ поповнився інститутами, які організували академік НАН України В.К. Мамутов (Інститут економіко-правових досліджень), члени-кореспонденти НАН України А.Д. Алексеев (Інститут фізики гірничих процесів), М.Я. Азаров, А.В. Анциферов (Український державний науково-дослідний і проектно-конструкторський інститут гірничої геології, геомеханіки і маркшейдерської справи), А.І. Шевченко (Інститут проблем штучного інтелекту), д.т.н. В.С. Поліщук (Науково-технологічний центр «Реактивелектрон»).

Проте ювілейний рік Донецького наукового центру збігся із жахливими подіями на Сході України, які порушили нормальне життя і призвели до великих людських жертв і значних матеріальних втрат, а академічні установи були змушені вжити надзвичайних заходів для збереження життя науковців, кадрового та наукового потенціалу установ. І все ж, попри всі негаразди, установи Центру продовжували наукові дослідження, спочатку намагаючись виконувати їх у своєму регіоні, а потім — на новому місці, переїхавши переважно до Києва, а окремі їх підрозділи — до Дніпропетровська, Краматорська, Слов'янська, Львова, Вінниці, Северодонецька, Красноармійська, Маріуполя, Костянтинівки.

Дозвольте мені від імені колективів наших установ подякувати керівництву та апарату Президії НАН України, відділенням Академії, працівникам тих інститутів, які прийняли нас, за велику моральну підтримку, посильну матеріальну й організаційну допомогу при розміщенні на новому місці, у вирішенні фінансових, а іноді й житлових проблем. Завдяки цьому вдалося зберегти значну частину кадрового потенціалу більшості установ ДНЦ.

На превеликий жаль, інститути втратили практично всю матеріальну і лабораторну базу, комп'ютерне та інше наукове обладнання. До того ж зараз у більшості установ на 30–60% зменшилися кількість працівників та обсяги фінансування. Частина співробітників вла-

штувалася в інших академічних інститутах, у тому числі зі своєю науковою тематикою, деякі втратили роботу або переїхали за кордон, решта залишилися на місці. Крім того, було втрачено великий гуртожиток для аспірантів і молодих учених, який у Донецьку збудувала Академія за допомогою місцевої влади ще в перші роки існування Наукового центру.

Тим не менше, переселені інститути, працюючи в умовах жорсткого дефіциту бюджетних коштів, виробничих приміщень, нерідко без опалення, меблів, наукового обладнання, оргтехніки, інтернету, за практичної відсутності будь-якого, в тому числі й службового, житла, продовжують дослідження згідно із затвердженими тематичними планами, які було скореговано через скорочення чисельності колективів, з урахуванням змін у дослідницькій базі, а також з огляду на необхідність актуалізації напрямів досліджень відповідно до нової ситуації в регіоні і країні в цілому.

Так, дослідження Інституту прикладної математики і механіки дозволяють істотно підвищити точність визначення координат рухомих об'єктів системи пасивної локації типу «Кольчуга». Тематика Донецького фізико-технічного інституту, Інституту фізико-органічної хімії та вуглехімії, Інституту фізики гірничих процесів, Інституту штучного інтелекту також тісно пов'язана з потребами часу. У цих установах тривають як традиційні дослідження, так і дослідження з відновлення та розвитку базових галузей економіки регіону. Інститут економіки промисловості та Інститут економіко-правових досліджень разом із науковцями інших установ Відділення економіки НАН України розробляють довгострокові програмні документи щодо відновлення інфраструктури, відбудови основних галузей виробничої сфери Донбасу на новій технологічній базі та з урахуванням екологічних вимог. Наразі готуються матеріали з проблем виходу Донецької і Луганської областей з кризи, що містять пропозиції з відновлення економіки цих областей, перелік необхідних змін у законодавстві, бюджеті, перепрофілюванні видів діяльності й оплати праці, підготовці кадрів. Фахівці Інституту економі-

ки промисловості підготували доповідні записки для керівництва держави щодо залучення та адаптації світового досвіду відновлення і реабілітації постконфліктних територій, пом'якшення житлових проблем переселенців, формування мережі наукових парків. Систематизовано проблеми розвитку громадянського суспільства, обґрунтовано пропозиції щодо його становлення в умовах системної кризи та воєнного конфлікту. Визначено інноваційні механізми саморозвитку регіонів за рахунок нагромадження людського капіталу в умовах децентралізації управління.

Цей перелік можна було б продовжувати, але дозвольте зупинитися лише на деяких проблемах і пропозиціях.

1. Якщо відносно виробничих приміщень знайдено рішення для окремих інститутів (наприклад, економіко-правових досліджень та економіки промисловості), то істотні проблеми виникають з оргтехнікою, як, наприклад, в Інституті прикладної математики і механіки, не кажучи вже про відновлення наукового обладнання і лабораторій інститутів фізичного та хімічного профілю. Тут можна запропонувати ініціативу прийняття спеціальної постанови про дозвіл Кабінету Міністрів України стосовно придбання оргтехніки та створення спеціального підприємницького фонду за умови відпрацювання науковцями витрат і залучення допомоги від вітчизняних та закордонних спонсорів.

2. Можна запропонувати для розгляду й аналогічну пропозицію щодо використання технічних кредитів для створення нового технологічного оснащення установ та лабораторної бази досліджень замість втрачених. Для вирішення цієї проблеми можна започаткувати спеціальні дослідницькі програми для переселених науковців у рамках закордонних фондів, які мають досвід успішної роботи в Україні, або європейських структур. Проекти мають виконуватися на базі інститутів НАН України у співпраці з провідними світовими колективами, що дасть можливість придбання дослідницького обладнання замість втраченого та створення відповідної інфраструктури.

3. Для вирішення проблем працевлаштування науковців і членів їх сімей є сенс створити нові технопарки, наукові парки, а також спеціальні парки для вимушених переселенців. Зараз ми співпрацюємо з громадськістю переселенців над проектом створення такого парку промислового чи агропромислового типу в Київській області. При цьому на передньому плані має бути створення прийнятних умов для наукової, виробничої та інших видів діяльності, що дасть також можливість вирішувати одночасно житлові, соціальні та інші питання. Такий комплекс міг би стати варіантом академістечка нового типу.

4. Можна реалізувати і досвід спорудження житлових будинків для вчених, використовуючи для цього недобудови, будівлі, що пустують або фактично втратили своє призначення, приміщення санаторного чи виробничого типу з їх перепрофілюванням за спеціальною постановою Кабінету Міністрів (на зразок того, що було зроблено в перші роки створення Центру: тоді в Донецьку було виділено понад 400 квартир, збудовано спеціальні житлові будинки для вчених).

5. Повертаючись до питань організації досліджень у переселених інститутах, слід сказати, що у зв'язку з тимчасовим дефіцитом робочих місць і особливо житла є потреба, спираючись на досвід вищої школи і світової науки взагалі, у започаткуванні сучасних дистанційних методів наукових зв'язків і досліджень. Інститут економіки промисловості готує відповідне програмне забезпечення, яке дасть змогу у специфічних умовах роботи переселенців виконати вимоги законодавства про працю. Ми вважаємо за доцільне апробацію і затвердження цих програм для використання в інститутах після обговорення у відділеннях та організаційних, економічних і правових службах Президії НАН України.

6. Свого часу Академія разом з місцевою владою і громадськістю збудували чудовий

Донецький ботанічний сад, розташований у степовому краї. Думаю, тепер настала черга такого будівництва в Краматорську, Слов'янську або Костянтинівці, куди переїхала група науковців Донецького ботанічного саду. В такому разі є можливість максимально використати позитивний досвід садового будівництва в регіоні.

7. Для вирішення проблем переселених інститутів, як і загалом усієї академічної спільноти, потрібне проведення широкомасштабної кампанії з популяризації конкретних результатів діяльності окремих наукових колективів і Національної академії наук у цілому для підвищення інтересу до них суспільства, недержавного сектору економіки, представників бізнесу, інвестиційних та благодійних фондів з метою додаткової організаційної і фінансової підтримки науки.

Сьогодні вкрай актуальною є організація широкого обговорення шляхів залучення бізнес-структур до фінансування науки. З цією ж метою доцільне внесення до Податкового кодексу України положень про податкову знижку на витрати на НДДКР платників податку на прибуток підприємств.

Потребує також дискусії і кардинального вирішення проблема застосування наукових фондів прикладних, соціальних, гуманітарних досліджень для розподілу коштів за грантовим фінансуванням.

На окрему і серйозну увагу вчених і громадськості навчальних закладів заслуговує проблема значного посилення ефективної та взаємовигідної співпраці академічної науки і вищої освіти, спільної участі науковців цих взаємопов'язаних сфер у проведенні державних реформ, оцінюванні та висвітленні їх наслідків для держави, регіонів, громадян тощо.

Насамкінець хочу сказати, що підтримую високу оцінку роботи Президії НАН України за звітний період.

Любимо Україну! Разом!